

ЗНАЧЕННЯ ТА НЕОБХІДНІСТЬ КООПЕРАЦІЇ У ПОЛІПШЕННІ СТАНОВИЩА НАСЕЛЕННЯ В ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇНАХ

Чижевська М.Б., к.е.н., доцент

Анотація: Автором висвітлюється значення та необхідність кооперації у подоланні бідності та поліпшенні соціального становища населення в постсоціалістичних країнах.

Annotation: In this work the poverty problem is being studied. The author represents characteristics of the phenomena given and its socio-economic consequences, interprets the place and role of cooperation in poverty overcoming in post-soviet countries.

Ключові слова: Бідність, кооперація, соціальна місія.

Key words: Poorness, co-operative, social mission.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Багатство будь-якого суспільства та його продуктивних структур неможливо розглядати у відриві від людини і духовної сфери виявлення її сутності, роль і значення якої в системі матеріальних і соціальних цінностей незмірно зростає.

В нинішніх умовах постсоціалістичні країни потребують створення моделі соціально-орієнтованої економіки з ефективно діючою новою системою соціального захисту і підтримки населення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання кооперації порушуються в працях М.Алімана, В.Гейця, В.Гончаренка, Б.Мартоса, М.Туган-Барановського та інших вчених. Однак значення кооперації у вирішенні проблеми соціального зубожіння населення досі залишається недостатньо вивченим і потребує подальшого дослідження.

Цілі. Постає необхідність у подоланні нинішньої ситуації, коли більшість пострадянських держав послабили рівень соціального захисту населення і знизили свій вплив та досі не створили надійних механізмів стимулювання особистості як у частці заохочення високопродуктивної праці, так і у частці накопичення коштів для ефективного та гарантованого захисту від проблем, пов'язаних з похилістю, хворобами, інвалідністю та підвищення на цій основі добробуту людини.

Виклад основного матеріалу. Головною метою і одночасно головним ресурсом в країнах з трансформаційною економікою, зокрема в Україні, має стати гуманізація економічного розвитку, втілення ідеї пріоритету прав і безпечної життєдіяльності людини на базі соціально прийнятної структуризації суспільства та його консолідації у боротьбі з негативними наслідками радянського минулого і одночасно з негативними сторонами трансформаційних процесів.

Поліпшення добробуту населення неможливе без подолання духовної та інтелектуальної бідності, без стимулювання використання досягнень науки та освіти, високих технологій, інноваційної діяльності, що спирається на міцний фундамент знань.

Бідність – складна система процесів, що призводять до глибокого перетворення матеріальної і духовної культури – причому всього суспільства, а не тільки тієї його частки, що витримує збідніння. Якщо стан бідності продовжується досить довго, то складається і відтворюється стійкий соціальний тип і образ життя бідняка. Бідність – це пастка, тобто система порочних кіл, з яких дуже важко вирватися.

Наприкінці XIX ст. ідеологи західної буржуазії, налякані привидом світової революції бідняків, частково зсунулися від лібералізму до соціал-демократії. Бідність, особливо крайня, стала трактуватися як небажане, невігідне соціальне явище. Руська революція посилила цей зсув. Захід пережив період пом'якшення моралі, свого роду приступ гуманізму. Обмеження бідності стало розглядатися як важлива умова виходу з тяжких криз. Про це багато

говорив колишній президент США Т.Рузвельт. В свою чергу, Л.Ерхард у програмі післявоєнного відновлення ФРН виходив з таких установок: «Бідність є найважливішим засобом, щоб заставити людину духовно зачехнути в дрібних матеріальних щоденних турботах...Такі турботи роблять людей все невільніше, вони залишаються полоненими своїх матеріальних помислів та спрямувань». Л.Ерхард навіть включив гарантію проти раптового збідніння до числа фундаментальних прав: «Принцип сталості цін слід включити до числа основних прав людини, і кожний громадянин вправі вимагати від держави її збереження» [1].

Важливим питанням є не стільки параметри бідності, скільки її генезис, характер та динаміка виникнення. Західні країни і «третій світ» мають хоча і різні типи бідності, що давно склалися, але вони інтегрували бідність в соціальну систему і цілком можуть тримати під контролем рівноважні, стаціонарні процеси, що протікають в цій системі. Зокрема, тонко регулювати масштаби бідності за допомогою відпрацьованих механізмів соціальної допомоги.

В країнах колишнього СРСР бідність іншого типу. Вона – продукт соціальної катастрофи, зламу. Вона представляє собою різко нерівноважний перехідний процес. Нажаль, до цього часу одним з основних недоліків існуючої доктрини реформ залишалося те, що не були визначені і задіяні ті масові громадські сили, котрі зацікавлені у проведенні необхідних трансформацій і, головне, спроможні взяти на себе відповідальність не тільки за їх проведення, але й в їх результатах.

В пострадянських країнах, де «структурна бідність» була вже давно знищена та забута, якої вже ніхто не лякався, масова бідність буквально «побудована» політичними заходами. Штучне створення бідності в більшості країн колишнього СРСР – колосальний експеримент над суспільством і людиною. Однак більшість людей, особливо старшого покоління, досі не вірять, що практично «кинуті» в безвихідну бідність, вважаючи, що це нібито часовий перебіг в їх нормальному житті, і все досить скоро закінчиться. Однак,

слід наголосити, що революційний соціалістичний експеримент став «яскравим» прикладом у всьому світі того, як не можна поводитися зі своїм народом та які наслідки можуть виникнути при такому до нього відношенні держави (уряду) і безголосності самого народу.

Поки що відношення до бідності не є раціональним ані в середовищі «бідняків», ані в середовищі «благополучних». Ще потребуються спеціальні зусилля з розробки понятійного апарату, навіть просто для описання процесів, що відбуваються, оскільки без цього неможливий раціональний підхід дій та оцінка заходів, що необхідні для успіху.

Підкреслюючи важливість ролі громадянського суспільства та його організації у вирішенні проблем бідності, зазначимо, що реальне значення громадянського суспільства для більшості пострадянських країн поки що невелике, що можна вивести з твердження політолога В.Пастухова, на думку якого говорити про громадянське суспільство в країнах колишнього СРСР «можуть тільки люди з дуже розвиненим уявленням» [2].

При загальноросійському опитуванні, що було проведено «Левада-центром», виявилось, що головним опорним символом руських росіян виступає перемога у Великій Вітчизняній війні, яка знімає відповідальність влади за радянський період, репресії та бідність. Другим комплексом символів є успіхи радянської космічної програми. Моральні якості, що відрізняють руський народ – це простота, терпіння, життєспроможність та стійкість. Серед провідних міфологем – Росія як бар'єр, що розділяє Азію та Європу, як захисниця та жертва. На питання «Що пов'язує вас з вашим народом?» росіяни надавали наступні відповіді: місце, де народився (мала батьківщина), минуле країни, рідна природа, велика країна. Однак всі ці значення – аскриптивні, тобто притаманні людині з народження, а не досягальні, і в цьому пострадянське суспільство суттєво відрізняється від багатьох інших європейських країн, громадяни яких в ході опитування підкреслюють високий рівень досягнутих свобод і соціальне забезпечення.

Ми згодні з думкою Г.Гутмана, О.Дігіліної та інших вчених, які впевнені, що при визначенні громадянського суспільства слід використовувати підхід, котрий дозволить представити цю категорію як певний продукт комунікаційного процесу взаємодії між державою та громадянином (асоціацією громадян) – самодостатнім, інтелектуально та економічно незалежним індивідом, що володіє розвинутою правовою самосвідомістю і активно впливає на процес зміни в суспільстві шляхом участі в різноманітних суспільних організаціях та інститутах [2]. В цьому випадку в громадянському суспільстві політика боротьби з бідністю також стає багатосуб'єктною. В ній приймають активну участь громадяни, соціальні групи, а також інститути, що їх представляють, організації та органи влади, котрі реально взаємодіють в соціальній сфері, тобто формують, пред'являють і відстоюють інтереси громадян і соціальних груп в цій сфері.

В посткомуністичних країнах поняття громадянського суспільства набуло новий вимір в зв'язку з розвитком сектору некомерційних організацій, або «третього сектору». Під неприбутковим (третім) сектором (перший і другий складають сукупність державних інститутів і ділових приватних організацій та підприємств) розуміється сукупність груп населення і організацій, котрі не ставлять перед собою мети збільшення власного доходу безпосередньо через участь в роботі таких груп і організацій або через володіння ними, тобто для всіх подібних організацій характерна діяльність заради суспільного добробуту.

Ми вважаємо, що на сьогодні «союз некомерційних організацій» може розглядатися як найбільш міцна і стійка частка громадянського суспільства, оскільки саме в цьому союзі в найбільшому ступені зберігся пріоритет моральних цінностей. Можна сподіватися, що саме звідси реальні моральні стандарти розповсюдяться на інші частки громадянського суспільства – політичну, економічну і т.п.

Як і для більшості країн колишнього СРСР, для сучасної України, бідність визначає стиль життя і стає не тільки хронічним явищем, а й фактором поляризації суспільства. Для багатьох верств населення, що залишилися за

межею бідності, досить складно повірити, що економіка, котра спирається на приватний капітал, може бути гуманною, а розподіл багатства справедливим.

Для подолання бідності застосовуються різні методи та заходи. Звичайно можна використовувати кошти бюджетів, але, на наш погляд, найбільш реальним та дієвим буде той варіант, за яким громадянин стає фінансово самодостатнім.

Громадянське суспільство України тільки-но розпочало шлях свого формування і від нього можна чекати великих результатів у розширенні прав і свобод громадян, в тому числі і в боротьбі з соціальною бідністю. Причому, цей вплив на бідність «має йти по вже вказаним напрямам, а саме по шляху вирішення її окремих, конкретних проблем і проблем масштабного соціально-економічного порядку» [1]. До числа перших напрямів, на наш погляд, вже можна віднести таку організацію громадянського суспільства як кооперація, що проголосила боротьбу з бідністю в якості своєї головної місії.

Про необхідність відродження кооперації свідчить зарубіжний і вітчизняний досвід кооперативної діяльності, котрий має глибокі історичні коріння. Звичайно, що такий досвід не можна копіювати і напямую переносити в сьогоденну конкретну обстановку. Це пов'язано з різницями: в системі оподаткування; структурі населення; інституційному середовищі і т.п. Однак він є повчальним як своїми успіхами, так і невдачами.

Розвиток людства і кооперації взаємопов'язаний. Кооперація як соціально-економічне явище з'явилася наприкінці XIX ст. Кооперативний рух в Україні (тоді у складі Російської імперії) бурхливо розвивався до жовтня 1917 року, займаючи перше місце у світі за активністю процесу. Після революції кооперативна політика в країні будувалася виходячи з соціально-економічних обставин, що склалися. Кооперативам дозволялося виконувати лише обмежене коло функцій, їх діяльність підпадала під такий самий контроль, як і робота інших організацій.

Кооперативна думка, визначаючи кооперацію як рух широко демократичний, завжди підходила до неї не лише з боку економічного, але й

культурно-освітнього. Сьогодні, в період відродження кредитної та інших видів кооперації, актуальні проблеми допомоги народам шляхом розвитку раціонально-організованого господарювання, піднесення його культурно-освітнього рівня, підвищення громадської та національної свідомості. Кооперація весь час була знаряддям культурної пропаганди, національного відродження народу, виходу з скрутного соціально-економічного становища.

Як соціальні організації з економічним змістом, кооперативи в демократичному суспільстві є партнерами уряду в реалізації завдань досягнення соціальної справедливості, перерозподілу багатства, захисту довкілля, гарантування безпеки споживання і зайнятості населення. Незаперечним є твердження, що держава має піклуватися про всіх членів суспільства, створювати необхідні умови для пристойного життя через відповідні соціальні гарантії, пільги і т.п. Однак, за умови скрутного становища економіки, в період реформування хоча б принаймні не заважати громадянам самим забезпечити себе працею і відповідним доходом.

Необхідність державної підтримки кооперативної діяльності обумовлюється спільністю інтересів держави і кооперації, їх узгодженістю у вирішенні економічних та соціальних питань на місцевому, регіональному і національному рівнях. Інтереси кооперації і держави в економічній галузі проявляються в організації товарообміну між містом і селом, формуванні багатоукладної виробничої інфраструктури в селі, реалізації доходів сільського населення, подоланні натурального обміну між дрібнотоварним сільськогосподарським виробником і споживачем, розвитку економічних зв'язків на товарних ринках як в країні, так і за її межами. Спільні інтереси держави і кооперації ще більше переплетені у соціальній сфері, в процесі задоволення потреб населення в товарах, послугах, забезпеченні трудової діяльності, соціальному обслуговуванні членів-пайовиків і робітників, відродженні села.

Оскільки, в силу національних традицій, народ колишнього СРСР завжди намагався до кооперування з метою подолання певних соціальних проблем,

тому вже давно назріла необхідність у відродженні кооперації – виробничої, споживчої, сільської, кредитної тощо.

Яскравим прикладом для підтвердження нашого ствердження є програма переборення бідності та притаманних їй соціальних хвороб в 20-і роки ХХ ст. В багатьох завдяки раціонально розробленій комплексній програмі за час Нової Економічної Політики (НЕП) буквально змінився тип суспільства, ліквідував «синдром бідняка», що призвело до різкого збільшення довготривалості життя, зниження дитячої смертності, викорінення масових соціальних хвороб. Програма призвела до виникнення того антропологічного оптимізму, який визначив успіхи індустріалізації, масову тягу до знань, перемогу в Великій Вітчизняній війні, та швидке відтворення після війни. Хоча на той час радянська влада не мала для цього великих матеріальних ресурсів, успіх було досягнуто завдяки всезагальній «молекулярній» участі населення в цій програмі, ясністю та фундаментальністю поставлених цілей та критеріїв, способу організації дій, що відповідає культурним традиціям народу.

Бідність є хворобою суспільства, її необхідно лікувати. Вона не припиняється просто від деякого поліпшення при уході за хворим, хоча і це досить важливе. Навіть таке проявлення бідності як голод, потребує спеціальних знань і обережності для виведення людини з цього стану. Дати людині після довготривалого голодування просто поїсти – і це його вб'є.

Українське суспільство досягло розуміння того, що вирішальне значення для майбутньої ринкової економіки країн колишнього Радянського Союзу має не сам по собі перехід від виключно державної до переважно приватної власності, що було в значному ступені основною парадигмою перетворень в попередні роки, а розвиток перш за все, ринкової конкуренції, відродження таких інститутів, які вже мали успіх у вирішенні соціальних проблем, перевірені власним досвідом.

Не слід забувати, що, хоча і формально, розвиток підприємництва в країнах колишнього СРСР розпочався саме з прийняття в 1988 році Закону СРСР «Про кооперацію», що дозволив приватним особам займатися легальним

бізнесом, не лякаючись бути притягненим до кримінальної відповідальності. В Україні на сьогодні збереглася тільки споживча кооперація, однак вона не в змозі повністю виконувати свою роль, оскільки держава визнає її як звичайну господарську організацію і зобов'язує сплачувати всі податки та платежі.

З 2003 року розпочався процес відродження кредитної кооперації, але зазначимо, що визнана в законодавчому порядку неприбуткова діяльність призвела до непоодиноких випадків виникнення, так званих, псевдоспілок. Не дивлячись на це, ми впевнені, що саме за кооперацією майбутнє української економіки через розвиток різних форм кооперативів, малого та середнього підприємництва.

Соціальна місія включає такі притаманні ознаки кооперації, як демократія, головуюча роль пайовиків, автономія та незалежність, взаємопідтримка, просвітницька діяльність, надання роботи, турбота про непрацевдатних, інвалідах, пенсіонерах і багато іншого. Таким чином, кооперація, як самобутня, соціально орієнтована система має певні переваги перед іншими економічними системами: власна соціальна база – пайовики; кооперативні принципи і цінності, моральні цінності в бізнесі та житті, що забезпечують сталість системи і формують привабливий образ кооперації; репутація соціально орієнтованої системи, тобто системи, що працює для підвищення матеріального добробуту своїх членів; виконання комунікаційної ролі в сільській місцевості.

Висновки. В комплексі кооперативні принципи, що спрямовані на досягнення соціальних цілей такі, як: освіта та виховання; кооперація між кооперативами; соціальна відповідальність, створюють організацію з унікальною соціально-економічною природою, яка має одночасно ознаки громадської організації та господарського підприємства. Кооператив є специфічним громадським об'єднанням, яке має певні соціальні завдання, структуру та організаційні принципи громадської організації. Однак це громадське утворення принципово відрізняється від інших об'єднань громадян тим, що головним видом його діяльності є господарська діяльність, спрямована на досягнення для своїх членів економічного ефекту від участі в цьому

об'єднанні. Ця особливість наближає кооператив до господарських підприємств, тим більше, що кооперативи можуть здійснювати господарську діяльність у різних сферах. Але від господарських організацій, котрі надають аналогічні послуги, кооператив принципово відрізняється тим, що його діяльність спрямована не на отримання прибутку, а на задоволення потреб своїх членів, які одночасно є його власниками та клієнтами [3].

Тенденції розвитку світового кооперативного сектору економіки свідчать про те, що він залишається важливою частиною, «несучою конструкцією» економіки більшості країн світу, зберігаючи за собою можливість бути специфічною формою реалізації корінних економічних інтересів більшості груп населення.

Література:

1. Геєць В.М. Історичний досвід як джерело відродження/Вісті ЦССТУ. №43, 2006.
2. Гутман Г., Дигилина О., Старостин В., Чукин Н. Экономический рост и проблемы бедности в регионе. – М.: ИТК «Дашков и К», 2002. – 204 с.
3. Гончаренко В.В. Кредитна кооперація. Форми економічної самопомоги сільського і міського населення у світі та в Україні. – К.: Глобус, 1998. – 330 с.